

VERS UN ART DELIBERATIU

1. *Les formes artístiques en el temps*

Theodor W. Adorno inicia la seva *Teoria estètica* amb la següent afirmació que em sembla definitiva: “Ha arribat a ser evident que res que es refereixi a l’art és evident: ni en ell mateix, ni en la seva relació amb la totalitat, ni tan sols en el seu dret a l’existència”. Al meu torn, seguint el sentit d’aquesta afirmació, em permeto de dir que no sé que és l’art perquè, sota aquesta denominació, s’apleguen activitats humanes de caire molt divers. A cada època històrica n’ha predominat una de diferent. Als nostres dies, els canvis culturals es produeixen sense interrupció i això fa que, abans que no se n’exhaureixi una, ja n’han eixit unes altres. Aquesta acceleració ha permès que coexisteixin diverses concepcions del que anomenem art, amb la qual cosa, el tema ha esdevingut encara més confós. De manera semblant, es pot argumentar sobre la naturalesa i les funcions que han realitzat i realitzen uns personatges que coneixem amb el nom genèric “d’artista”. Amb aquesta denominació hem batejat, d’ençà del romanticisme, tot un conjunt de mags, artesans i artistes pròpiament dits que han actuat durant tota la història a la percaça de finalitats diverses.

Dins la noció d’art, hem enquibit els actes destinats a incidir sobre la realitat, com ho eren les denominades pintures rupestres; les presentacions, que no representacions, que constitueixen les obres d’art gregues; les representacions, ara sí representacions, religioses dels artesans medievals; els intents de representar el món exterior i el transcendent de forma realista; les expressions dels artistes romàntics; els intents de ruptura amb la tradició de les avantguardes del segle XX, i finalment, les accions que fan els individus dins el camp que es pot anomenar com a “cibercultura” o, en el nostre cas més particularment, “ciberart”. Com es pot veure, es tracta d’un conjunt força diversificat de realitats que tenen alguns trets compartits, la qual cosa ha justificat sempre que els col·loquem en el mateix sac. Per emprar una expressió popular: “hem fet passar bou per bèstia grossa”.

2. *Els canvis en les tecnologies artístiques*

És evident que les tecnologies artístiques han canviat en el transcurs de la història, però aquests canvis s’han fet dramàtics a partir del segle XIX, amb l’aparició de les tècniques visuals i audiovisuals i, amb una revolució continuada, provocada per la invasió tumultuosa de les tecnologies cibernètiques. Per una banda, en els darrers temps, s’han donat canvis socials i culturals espectaculars: el món dels nostres avis s’assembla ben poc amb el que vivim i patim actualment; per una altra, hi ha hagut una transformació tecnològica d’una tal transcendència que si fóssim gent dels temps pretèrits no dubtaríem de qualificar de màgica. A causa de totes aquestes transformacions, és corrent de parlar de l’impacte de les noves tecnologies sobre la cultura i l’art. De forma implícita, en fer aquestes afirmacions, admetem que les tecnologies fan canviar la societat: la impremta propicià la Reforma, el cinema i la televisió la cultura de masses, la informàtica la societat globalitzada. Però, és correcta aquesta relació de causa i efecte? És correcte de considerar que les tecnologies determinen els canvis socials? O potser és a la inversa? No serà que la societat en la seva evolució necessita i crea noves mediacions tecnològiques? En contra del determinisme tecnològic hi ha les evidències de descobriments, d’invents que han restat somorts fins que han esdevingut instruments adequats a les noves demandes socials. Per exemple, Arquímedes a l’Antiguitat ja coneixia l’acció energètica del vapor d’aigua, però, en canvi, la màquina de vapor no s’aplicà a la indústria fins el segle XVIII. Tanmateix, ningú no pot dubtar que els nous instruments afavoreixen l’acció d’activitats renovades. Per exemple, els periòdics, i en conseqüència l’ofici de periodista, no podien existir abans que no es disposés de les tècniques d’impressió, però no seria lícit d’afirmar que aquestes tècniques, sense més, creessin unes tals pràctiques informatives. Probablement, l’explicació més raonable sigui la que s’extrau de considerar que, com que les tecnologies formen part de la cultura social, el que pot passar, en realitat, és que es doni una interferència mútua: la societat, en la mesura que canvia, crea noves tecnologies i que, per la seva banda, aquestes mediacions ajuden a provocar i accelerar les noves formes socials. Si considerem que la fotografia i el cinema propicien creacions artístiques –cosa que ha estat discutida– hem d’admetre que han provocat un gran impacte sobre el conjunt de les arts visuals. Crec que tothom estarà d’acord en què la pintura i l’escultura no són el que eren fa només cent anys. Igualment i encara més, la cibercultura ha ajudat a canviar pregonament tant els continguts artístics, com els personatges que hi intervenen.

3. El canvi social

L'art i la cultura a les societats tradicionals es produïa i consumia d'acord amb la seva segmentació estamental. Simplificant, es pot dir que hi havia una alta cultura que corresponia a les capes dirigents de la societat: aristocràcia, alt clergat, sectors intel·lectuals i posteriorment burgesia mercantil i industrial; després, que existien unes classes subalternes, que eren primordialment agràries, i que produïen i consumien el que s'ha anomenat cultura popular. Les dues cultures existien en paral·lel, amb unes formes de producció i de consum pròpies. La societat industrial posterior, dividida en classes, significà la decadència progressiva del que podríem considerar art popular. La població dedicada a l'agricultura anà minvant progressivament i en el seu lloc es creà un proletariat industrial. Per la mateixa lògica, l'alta cultura se situà en una deriva que, amb el temps, la portà a la seva decadència.

La cultura de masses, produïda per les indústries culturals, es creà amb la vocació de ser democràtica, atès que anava adreçada al conjunt de la societat. El resultat fou que els antics nivells culturals es diluïren de manera substancial i que la cultura de masses substituï, en bona mesura, les formes i els nivells anteriors. Es podrà objectar que l'alta cultura continuà existint, però, cal admetre que cada vegada és més decadent i residual; igual com les produccions populars que només han arribat a nosaltres en forma de folklore.

Les realitzacions dels mitjans audiovisuals –televisió, cinema, fotografia, cartellisme– han anat prenent cos fins crear una nova cultura de la imatge, que té les seves arrels en la tradició pictòrica tradicional, però que presenta unes característiques diferents. Per exemple: tal com s'ha dit o es dirà aquí, i com és conegut abastament, un dels canvis fonamentals el tenim en la reproductibilitat tècnica dels productes artístics dels nostres dies i en la corresponent desaparició de l'obra única amb la seva qualitat d'original.

Totes aquestes transformacions culturals es corresponen amb les evolucions que han conegut les societats occidentals. S'ha passat d'una societat segmentada per estaments, a una altra per classes i després, a la que hem qualificat de massiva, fins arribar a l'actual, que ha rebut els noms de societat complexa líquida i àdhuc neoestamental. És, doncs, en aquest darrer estadi que es produeix el que he anomenat cibercultura i on actualment fem esforços per tal de comprendre el seu abast.

4. Cap a la democràcia deliberativa

Les societats occidentals han organitzat llurs vides de forma democràtica. S'han desenvolupat unes democràcies representatives segons els seus dos models coneguts fins ara, que són el liberal i el republicà. A més, hem conegut, en el segle XX, els intents no reeixits de democràcia directa que volien portar a terme els països de democràcia popular.

Però, a causa dels grans canvis tecnològics i econòmics que s'han experimentat darrerament, les democràcies representatives, que fins ara han estat les dominants, coneixen una pregonera crisi. S'ha creat un sistema de partits polítics tancats en ells mateixos, en el qual l'assoliment del poder ha passat al davant de les necessitats populars. Això ha fet que els ciutadans es distanciessin de les estructures polítiques, atès que aquestes han esdevingut incapaces de resoldre, de forma satisfactòria, els problemes del nostre temps. A més, el sistema financer i el de les grans empreses multinacionals ha superat el poder dels Estats democràtics, debilitats pel seu aïllament respecte de llurs poblacions. És per tot això, que els sectors actius de la societat estan demanant una reforma del sistema polític que vagi en el sentit de facilitar la participació més directa a l'hora de prendre decisions. Del que es tracta és de controlar, d'una manera més directa, el "pacte social" que fonamenta la democràcia representativa; es pretén que els representants polítics que, han rebut la confiança dels electors, no restin sols, com amos i senyors de les decisions que afecten al col·lectiu.

Com resulta evident que les estructures de les democràcies demanen un conjunt de reformes necessàries, i fent-se ressò dels desitjos populars, diversos teòrics de la ciència política estan enfeïnats en la tasca de trobar un model teòric que permeti la reforma i actualització de les democràcies presents. Es parla de democràcia participativa i també de democràcia deliberativa. En el primer cas, es pretén que el sistema polític institucionalitzi alguns òrgans de democràcia directa que permetin la participació popular de forma organitzada, entre elecció i elecció. En el segon, que correspon a la democràcia deliberativa, la pretensió de perfeccionament va més enllà d'una simple reforma, el que es vol és aprofundir en la mateixa essència de la democràcia. Les accions que afecten el col·lectiu s'han de prendre després d'haver-les discutit adequadament, amb la

participació, no només dels polítics sinó també dels ciutadans. Es demana que es faci un ús públic de la raó a través de les deliberacions necessàries.

Totes aquestes experiències de democràcia política lliguen amb les formes artístiques i culturals que s'han anat desenvolupant a partir de l'existència de xarxes cibernètiques, les quals permeten la manipulació de tota mena de continguts, i també la comunicació entre els internautes. D'aquesta manera, tot un conjunt de pràctiques que presenten dimensions estètiques, resulten de la participació activa de ciutadans anònims. Amb això, no se'ns pot escapar que les nocions d'art i d'artista, prenen unes derives mai no conegudes anteriorment.

5. La condició d'artista

Seguint les argumentacions anteriors, hem de dir que quan parlem d'artistes aplicant aquest nom als creadors de formes que han existit a totes les èpoques, podem incórrer en una generalització excessiva. En realitat, la noció que fem actualment procedeix d'uns personatges que comencen a guanyar la seva individualitat en el Renaixement, però que acaben la seva configuració definitiva durant el Romanticisme. Per aquest motiu gosó dir que fem coincidir, de forma abusiva, personatges molt diferents. Costa de considerar que sigui possible d'englobar figures com el màgic de l'edat de pedra, el plasmador de les divinitats de l'antiga Grècia, l'artesà medieval, l'autor renaixentista i l'artista, ara sí amb tota propietat, del Romanticisme. Tots ells realitzen funcions socials diferents, tenen formacions específiques i finalitats particulars. Els músics, els pintors i, en general, els artesans medievals, depenien dels senyors, ja fossin nobles o eclesiàstics, mentre que l'artista del segle XIX és lliure perquè s'ha creat un mercat cultural. Tots aquests "artistes", que, d'una manera clara i neta, són diferents entre sí, resten a una gran distància dels creadors d'art i cultura de la nostra època. De primer, les indústries culturals han diluït totes les formes d'artista que existien anteriorment; després, les pràctiques cibernètiques han acabat de canviar el panorama, atès que permeten que qualsevol persona o grup faci incursions en els dominis que considerem que són propis de l'Estètica.

Amb la indústria cultural, la personalitat del creador, de l'artista, es desdibuixa perquè són equips de treball els qui realitzen les produccions de films, programes de televisió, músics i tota la resta. És evident que aquests equips estan dirigits per un o per alguns personatges particulars, però la seva influència en el producte final no es pot comparar amb la de l'artista que realitza el seu treball tot sol. El pintor, l'escultor o el músic pren les decisions determinants que configuraran la seva obra, en canvi en les indústries culturals, les decisions són compartides entre els productors, els realitzadors i uns altres professionals. En realitat, aquesta forma de treballar és més propera a la de l'artesania tradicional que no pas a l'artista creador individual.

Finalment, en la societat complexa actual, l'autoria de les obres i de les accions que es consideraran artístiques, coneixerà unes formes inèdites fins ara, i això farà que es produeixi un nou capgirament de la personalitat creadora. Les noves tecnologies permeten la participació de personatges més o menys anònims en l'elaboració de productes culturals; també fan possible la creació de col·laboradors circumstancials que treballaran més o menys conjuntament, però que tindran poc a veure amb els equips organitzats de les indústries culturals o dels tallers artesanals. En la cibercultura, la complexitat és tan gran i les relacions són tan difoses que ens trobem novament amb la incapacitat de trobar una definició adient.

Per acabar, torno a reblar les afirmacions fetes al principi d'aquest text: confesso que no sé que és un artista ni que és l'art en el moment actual, a principis del segle XXI.

Jordi Berrio, 27 de febrer de 2013